

החברה האזרחית כמרחב של שליטה והתנגדות: סטודנטים ושינוי חברתי באוניברסיטה העברית

גלית סעדה-אופיר¹

ירושלים: מאגנס. 2011. 183 עמודים

סקרה: סלביה פוגל ביזאוי²

ב-17 ביולי 2011 התחולל עימות טלוויזיוני חריף בתוכנית ערב חדש, בין חברת הכנסת מירי רגב לבין סתיו שפיר, סטודנטית לתואר שני בפילוסופיה ובהיסטוריה וממנהיגות המחאה החברתית בקיץ 2011. סיבת העימות היתה שחברת הכנסת רגב גורשה יומיים לפני כן, בבושת פנים, ממתחם האוהלים בשדרות רוטשילד אשר הוקם ב-14 ביולי (כמה סמלי) במחאה על הגמוניית "הקפיטליזם החזירי", השולט בישראל ביד רמה משנות ה-80.

בדומה לגולדה מאיר, שהטיחה בפנתרים השחורים 40 שנה קודם לכן ש"הם לא נחמדים" ו"הם מסכנים את ישראל", טענה חברת הכנסת הנכבדה באותו עימות טלוויזיוני, שמובילי המחאה הם "אנשים מכוערים ולא נחמדים", השייכים ל"שמאל הקיצוני". דבריה של חברת הכנסת מירי רגב הצביעו על חוסר הבנה מהותי בנוגע למתרחש בחברה האזרחית בישראל. יתרה מזאת, דבריה של חברת הכנסת הצביעו על נתק מדאיג עם אחת הזירות הסוערות ביותר בחברה האזרחית בישראל, הזירה הסטודנטיאליט.

לזכותה של חברת הפרלמנט שלנו ייאמר שאין היא היחידה שלא מבינה את המתרחש כיום בחברה האזרחית בישראל, בקרב הצעירים בכלל ובקרב הסטודנטים בפרט. למעשה, רוב האנשים בישראל מתקשים להבין זאת, כפי שרוב האנשים בעולם מתקשים להבין על מה ולמה הצעירים, ובכלל זה הסטודנטים, מוחים.

בנקודה זו בדיוק מתחיל ספרה החדשני והמקורי של ד"ר גלית סעדה-אופיר, אשר מעניק לנו כלים להבנת המתרחש בחברה הישראלית בשנות ה-2000. הספר נחלק לשני חלקים:

- 1 ד"ר גלית סעדה אופיר, זכרה לברכה, היתה חוקרת ומרצה במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית. לימדה גם במוסדות אקדמיים שונים ולקחה חלק בפעילות חברתית בארגוני חברה אזרחית. נפטרה ב-2008 לאחר הולדת תאומים בניתוח קיסרי.
- 2 סלביה פוגל-ביזאוי היא סוציולוגית פוליטית ומרצה בבית הספר למדעי ההתנהגות במכללה למנהל. פרסומיה עוסקים בחקר המגדר ביישוב ובחברה הישראלית וכן בסוציולוגיה של הקיבוץ, של המשפחה ושל האזרחות. ספרה דמוקרטיה ופמיניזם: מגדר, אזרחות וזכויות אדם יצא לאור ב-2011, בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה.

בחלקו הראשון מוצג מחקר היסטורי הבוחן את המשמעויות השונות ואת דרכי הפעולה של ההתארגנויות הסטודנטיות באוניברסיטה העברית, כחלק מהחברה האזרחית ההיסטורית והעכשווית. חלק זה כולל דיון ביקורתי על יחסי הכוח ועל מנגנוני הכוח המכוננים והמגבילים התארגנויות אלה לאורך השנים. בחלקו השני מציג הספר מחקר איכותני שנערך בתחילת שנות ה-2000 על בסיס תצפיות, שיחות לא רשמיות, ניתוחי תוכן של כרוזים ופרסומים וראיונות עומק עם 47 סטודנטים וסטודנטיות מהאוניברסיטה העברית. סטודנטים אלה פעילים בתאי סטודנטים מרובים ומגוונים, חלקם מפלגתיים וחלקם לא. המשותף לכל תאי הסטודנטים הוא השאיפה להגביר את מעורבותו החברתית של ציבור הסטודנטים, כדי לחולל שינוי שיבטיח היענות לצרכים של אותו ציבור, מחד גיסא, וחתירה לחברה סולידרית יותר, צודקת יותר ואף שוויונית יותר בהיבט החברתי הרחב מאידך גיסא.

לשון אחר: ספרה של סעדה-אופיר מתאר בתחום רב את כמיהתם של הסטודנטים שראיינה, יהודים וערבים, נשים וגברים, מסורתיים וחילוניים, לכוון אמנה חברתית חדשה. אותה אמנה אמורה להתאים לתקופה שאנו חיים בה, תקופה שאותה היא מכנה "המודרניות השנייה", בעקבות החוקרים הפסיכו-מרקסיסטים, המרקסיסטים והפוסט-מודרנים שעליהם היא מתבססת, ובהם סלבווי ז'יז'ק, ז'אק לאקאן, לואי אלטוסר, יוליה קריסטבה ואולריך בק. אמנה חדשה זו נחוצה, כי בתקופה זו, המתאפיינת בתהליכי גלובליזציה ואינדיבידואליזציה, מתערער מעמדה של מדינת הלאום (ירושה של עידן "המודרניות הראשונה"), וגם מתהווה "חברת סיכון", חברה שבה גדלים הסיכונים לפרט ולקהילה בגלל התוצרים שהרציונליות האינסטרומנטלית (הניאו-ליברליזם הגלובלי) מייצרת לאדם ולטבע. על מנת ליצור מציאות אחרת, נדרש אפוא לעצב מחדש את תפקידה המרכזי של המדינה, ברוח הדמוקרטיה והאינדיבידואליזם העכשווי, המעמיד את הפרט כעיקרון המארגן של הסדר החברתי. קידום תהליך זה המדגיש סולידריות מחדשת יוביל לסיפוק צורכיהם של הצעירים בכלל ושל הסטודנטים בפרט. כך הם יזכו לחיים ראויים יותר מאלה שתסריט הקפיטליזם הבלתי מרוסן מציע להם כיום.

התמקדותה השיטתית והמעמיקה של החוקרת בזירה הסטודנטית הירושלמית כזירה של חברה אזרחית מאפשרת לנו לחדור הרבה מעבר לזירה זו. אכן האקדמיה היא אקדמיה למחאה חברתית; ביטוי לכך נראה בחוצות ישראל, ובמדינות רבות אחרות, בקיץ 2011. ספרה של סעדה-אופיר מציב באופן ברור את הטענה שדור שלם בארץ ובעולם דורש עתיד אחר (ראו למשל את האתר של Occupy Wall Street: <http://occupywallst.org>). כפי שכבר נאמר וגם ניכר במחקרה פורצי הדרך של סעדה-אופיר (לדוגמה סעדה-אופיר 2001), העוגן התיאורטי של ספרה חדשני ונועז. עוגן זה מאפשר לה לקחת אותנו למחוזות תיאורטיים חדשים, המשלבים ממדים פסיכולוגיים ופוליטיים. זהו שילוב פורה ביותר, כפי שהיא עצמה מתארת בהציגה את הליך המחקר:

ביקשתי כאמור לעסוק בתהליכים של כינון זהות באמצעות פעילות בחברה האזרחית ומימוש הזכות לחירות באמצעות הפרדיגמה הפסיכו-פוליטית. [...] המפגש בין הפרדיגמה לבין הדיון אודות החברה האזרחית פותח פתח לדיון חדש על האופן שבו אפשר לכוון זהות באמצעות פעילות בחברה האזרחית, לא על ידי השתחררות מכבלים של סדר חברתי מגביל, אלא באופן פרדוקסלי דווקא על ידי כפיפות לחוק אוסר (עמ' 7).

יחד עם זאת, כחוקרת מלומדת של החברה הישראלית, היא יודעת להציב את התובנות גם בהקשר הישראלי הספציפי:

הפעילות האזרחית הסטודנטאלית, שבמרכזה הרצון לממש את החירויות הפוליטיות, הלימודיות, הצרכניות והנהנתניות של הסטודנטים, חושפת את המורכבות העכשווית של כינון מודרניות שנייה בישראל (עמ' 97). [בישראל] מתהוות הכלאות שונות בין הרצון לספק את צורכי הסטודנט לבין המחויבות למדינה ולערכיה ההגמוניים. העמדת הסובייקט במרכז הסדר החברתי לא באה על חשבון המחויבות למדינה. זו האחרונה נדרשת לעתים להעניק לגיטימציה למערכי העוצמה הקטנים ואף לאפשר את קיום סגנונות החיים שלהם (עמ' 98).

בהתחשב בחדשנות ובנועזות המאפיינות את הדיון התיאורטי, נראה שבעבודתה של סעדה-אופיר לא מורגשת מספיק תרומתה של התיאוריה הפמיניסטית. כך, לדוגמה, ניתוח מושגי ה"חריגות" וה"אחרות", בהתבסס על כתביה של קריסטבה, מדלג על הממד המגדרי, גם בהצגת שיטות המחקר וגם בדיון בממצאים. נראה שקישור למושגי המגדור ברמה התיאורטית והמתודולוגית היה יכול להקנות תובנות מקיפות עוד יותר. למשל: הישענות על חוקרות פמיניסטיות של החברה האזרחית, ובהן סוניה אלוורז (Sonia Alvarez), אסלאח ג'אד (Islah Jad) או חנה הרצוג, היתה מחדדת סוגיות מרכזיות בספר, כגון סוגיית הזהויות ו"כינון זהויות באמצעות פעילות בחברה האזרחית" או סוגיית החירות ו"השתחררות מכבלים של סדר חברתי מגביל". כך היתה הזירה הסטודנטאלית עשויה להיבחן כזירה המאתגרת את הסדר המגדרי הקיים ומהווה מקור להעצמה אישית וקולקטיבית של נשים.

ספרה של גלית סעדה-אופיר הוא ספר חשוב ביותר, מעין ארגז כלים, המאפשר לנו להבין לא רק את מעורבותם החברתית של הסטודנטים באוניברסיטה העברית בשנות ה-2000, אלא גם את מעורבותם החברתית של הסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה, בארצות הברת-תעשייתיות ובארצות ה"דרומיות" (ראו "האביב הערבי"). ארגז כלים זה, אשר מוצג על בסיס תיאורטי רחב ובאופן מלומד וחדשני, פותח פתח להבנת הזעקה של הדור הצעיר, סטודנטים ואחרים, המוחים נגד שיטה כלכלית אכזרית – השיטה הניאו-ליברלית אשר שוללת מהם לא רק את תנאי הקיום הכלכליים הבסיסיים, אלא גם את הזכות ואת

האפשרות לחלום לכונן מציאות אחרת. כפי שכותבות בהקדמה ד"ר אורלי בנימין וד"ר פנינה מוצפי-הלר, אשר עמלו בהתמדה, כחלק מקבוצת עמיתים, להביא את הספר לדפוס, יש לקוות שרבים יילכו בדרכה של גלית סעדה-אופיר ז"ל, כדי להשלים את מה שהיא התחילה בצורה כה מבריקה.

מקורות

סעדה-אופיר, גלית (2001). בין ישראליות למזרחיות: הכלאות מוסיקליות מן העיר שדרות. סוציולוגיה ישראלית, ג' (2), 253-276.